

МІЖНАРОДНЕ ТРАНСПОРТНЕ ПРАВО ЯК ПІДГАЛУЗЬ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

Матвєєва Анастасія Володимирівна

к.ю.н., старший науковий співробітник

доцент кафедри права Національного аерокосмічного університету

«Харківський авіаційний інститут»

м. Харків, Україна

доцент кафедри правового регулювання економіки,

Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця,

м. Харків, Україна

Анотація: Стаття присвячена розгляду проблеми виокремлення міжнародного транспортного права як підгалузі міжнародного приватного права. Авторкою виокремлені базові елементи системи міжнародного транспортного права, предмет та метод, основні джерела.

Ключові слова: транспорт, міжнародні перевезення, міжнародне транспортне право, міжнародне приватне право, міжнародний договір.

Транспорт ще з давніх-давен відігравав ключову роль не тільки у становленні економіки будь-якої держави світу, а і зумовлював той чи інший шлях розвитку самої держави, рівень добробуту її населення, а також впливав на її стрімке зростання або ж занепад.

Ідея створення міжнародних торговельних шляхів, які б дозволили швидко та безпечно доставляти вантажі від місця виробництва до місця споживання виникла ще у стародавньому світі. Як указує Філіпов В. М., саме виникнення та поступове зміцнення мінових відносин і викликало необхідність розвитку транспортних зв'язків [1, с. 5]. Так, у різних країнах світу за декілька тисячоліть до нашої ери виникли великі торгові караванні шляхи – «янтарний шлях» (Прибалтійський регіон), «олов'яний шлях» (Англія – Середземноморські

країни), «скіфський золотий шлях» (Середня Азія – Причорноморський степ) тощо.

Внаслідок поглиблення науково-технічного прогресу вимоги до транспортної складової держави стають дедалі більшими. Так, якщо на початку розвитку транспорту головною вимогою було фізичне переміщення пасажирів, багажу, вантажів у потрібному напрямку, то на сучасному етапі основними вимогами є швидкість доставки, економія людських ресурсів, здешевлення перевезень, зниження витрат паливно-мастильних матеріалів, збільшення обсягів вантажів, які можна перевезти по єдиному перевізному документу, а також можливість здійснення перевезень по системі „від дверей до дверей”, та по можливості без перевантажень з одного виду транспорту на інший. Таким чином, важливого значення набуває побудова ефективної та багатофункціональної системи перевезень.

Аналіз нормативно-правової бази у транспортній сфері вказує, що на сьогодні Українська держава є учасницею понад 90 міжнародних конвенцій у галузі транспорту, а також ще низки двосторонніх угод – приблизно такої ж кількості. Варто зауважити, що ще донедавна інститутом міжнародного приватного права виступали «Міжнародні перевезення», проте сьогодні варто говорити про міжнародне транспортне право як підгалузь міжнародного приватного права.

У цілому система міжнародного приватного права як галузі права характеризується своїми ознаками, як-то:

1. Міжнародне приватне право регулює сукупність суспільних відносин приватноправового характеру, що виникають, існують та розвиваються «на стику» як мінімум двох національних правових систем.
2. Ця галузь має свій власний предмет та метод правового регулювання. Аналіз численних робіт фахівців у сфері міжнародних приватноправових відносин дає підстави їх узагальнити та зазначити, що предметом міжнародного приватного права є невіддільні, приватноправові відносини з іноземним елементом. Як правило, також вказується, що до предмету міжнародного приватного права входять відносини, пов'язані з питаннями цивільних право-

та дієздатності іноземних фізичних осіб і організацій; відносини за зовнішньоекономічними угодами; відносини, пов'язані з правами авторів на твори, видані за кордоном; відносини щодо трудо-правового та соціального статусу осіб, які перебувають на території іноземної держави, працювали на такій території тощо [2, с. 12]. При цьому під приватноправовими відносинами розуміються не власне цивільні відносини, а вони мають більш широке тлумачення, як відносини, які ґрунтуються на засадах юридичної рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності, суб'єктами яких є фізичні та юридичні особи [3]. До того ж якщо говорити про іноземний елемент як складову предмету міжнародного приватного права, то слід зазначити, що іноземний елемент виявляється в одній або кількох з таких форм: 1) хоча б один учасник правовідносин є громадянином України, який проживає за межами України, іноземцем, особою без громадянства або іноземною юридичною особою; 2) об'єкт правовідносин знаходиться на території іноземної держави; 3) юридичний факт, який створює, змінює або припиняє правовідносини, мав чи має місце на території іноземної держави [3]. Виокремлення особливої групи суспільних відносин, які потребують врегулювання у міжнародному приватному праві, обумовили й специфіку методів їхнього регулювання. Передусім, це колізійний метод. Він упродовж довгого часу вважався базовим методом міжнародного приватного права. Але процес уніфікації норм матеріального характеру в міжнародних договорах спричинив визнання другого методу регулювання в міжнародному приватному праві – матеріально-правового.

3. Наступною ознакою міжнародного приватного права як галузі права є його належність до сфери внутрішньодержавного права, а також тісний взаємозв'язок з цивільним правом.

4. Досить сильним є і взаємозв'язок із міжнародним публічним правом.

Варто зауважити, що міжнародне приватне право поділяється на загальну та особливу частини. До загальної частини традиційно входять такі його елементи, як: поняття, предмет, метод, зміст галузі, її джерела і форми, вчення про

колізійні та матеріально-правові норми, правові режими, загальні положення про коло суб'єктів, на які розповсюджується дія норм міжнародного приватного права, а також ще ціла низка загальних понять і принципів. Особлива ж частина складається з питань власності та зобов'язальних відносин, спадкове право, процес тощо. Тому нею охоплюються: право власності, зокрема інтелектуальної, спадкове право; загальні положення зобов'язального права; міжнародні перевезення; шлюбно-сімейні відносини; міжнародні трудові відносини; міжнародний цивільний процес; міжнародний комерційний арбітраж.

У системі міжнародних відносин важливе місце посідають відносини, пов'язані з організацією і здійсненням міжнародних перевезень пасажирів і вантажів різними видами транспорту (залізничним, автомобільним, повітряним, морським, річковим).

Міжнародні транспортні перевезення – це обов'язкова умова успішного розвитку міжнародних відносин, міждержавних та економічних відносин. Перевезення сировини, матеріалів, устаткування, сільськогосподарської продукції та інших вантажів, передбачених міжнародними договорами та угодами, – це один із засобів їх реального виконання. Від чіткого урегулювання міжнародних відносин у галузі транспорту багато в чому залежать результати міжнародного співробітництва в різних його напрямках.

Ці відносини, які виникають між державами, національними органами управління транспортом, міжнародними організаціями, регулюються відповідними міжнародними принципами і нормами. Їх система і відображає зміст міжнародного транспортного права як підгалузі, складової міжнародного приватного права. Іноді її ще розглядають як підгалузь міжнародного економічного права, проводячи аналогію транспорту як однієї із складових частин економічної системи.

Таким чином, під міжнародним транспортним правом слід розуміти систему міжнародно-правових принципів і норм, які регулюють відносини, що

виникають у процесі використання різних видів транспорту у сфері міжнародного співробітництва.

Базові принципи і норми міжнародного транспортного права дістали своє юридичне закріплення у різних джерелах: міжнародних договорах та угодах з питань транспорту, актах міжнародних організацій (асоціацій, конференцій, палат, комісій тощо).

Найпоширенішими є міжнародні договори з питань транспорту (транспортні договори). Вони укладаються від імені і за дорученням уряду центральними органами управління транспортом – міністерствами та іншими установами, які здійснюють керівництво залізничним, морським, річковим, повітряним транспортом.

За кількістю країн, які беруть участь у подібного роду міжнародних договорах, їх можна поділити на багатосторонні і двосторонні. До багатосторонніх договорів слід віднести, наприклад, Конвенцію про відкрите море, підписану у 1958 р. 13 державами; Угоду про Міжнародну спілку залізниць (1922 р.), Чиказьку конвенцію з питань цивільної авіації (1944 р.). До цього виду угод слід віднести й угоди, укладені між окремими країнами Співдружності незалежних держав; Угоду про координаційні органи залізничного транспорту СНД, підписану у Мінську 14 лютого 1992 р. (Україною вона не підписана), Угоду про використання повітряного транспорту, яка була підписана у Ташкенті 15 травня 1992 р. (не підписана Молдовою), та деякі інші.

Міжнародні транспортні договори можуть бути різного змісту, в них обов'язково враховується специфіка виду транспортних засобів. Так, у договорі про торговельне судноплавство визначається, як правило, територія, на яку поширюється договір; питання сприяння сторін свободі торговельного судноплавства; підтримання і розвиток ділових відносин між органами управління транспортом; дотримання у міжнародному судноплавстві принципу вільної і справедливої конкуренції; визнання національної належності судна; надання допомоги у разі корабельних катастроф і аварій та інші питання.

Транспорт – одна з найважливіших галузей суспільного виробництва, що покликана задовольняти потреби населення та інших галузей суспільного виробництва в перевезеннях. Розвиток і вдосконалення транспорту здійснюються відповідно до національної програми з урахуванням його пріоритету та на основі досягнень науково-технічного прогресу і забезпечуються державою.

Транспорт повинен обслуговувати всі галузі суспільного виробництва. З допомогою транспортних засобів суб'єкти господарювання надають два різновиди послуг: перевезення вантажу, пасажирів та їхнього багажу, а також транспортування нафти, природного газу, електроенергії тощо. Міжнародними вважаються перевезення вантажів і пасажирів між двома чи кількома державами. Вони виконуються на умовах, що встановлені укладеними цими державами міжнародними угодами (транспортними конвенціями).

Міжнародне-правове регулювання використання залізничного транспорту з 1890 р. базувалося на двох конвенціях, які були укладені в Берні: Конвенція про залізничні перевезення вантажів (КІМ); Конвенція про залізничні перевезення пасажирів (КІВ). На конференції з перегляду Бернських конвенцій, що відбулась у 1980 р., було прийнято Угоду про міжнародні залізничні перевезення (КОТІФ) та додатки до неї – А і В. Додаток А стосувався умов перевезення пасажирів і був відомий як Єдині правила Міжнародної пасажирської конвенції (КІВ), додаток В – Єдині правила Міжнародної вантажної конвенції. Бернські конвенції зберігали чинність до 1985 р. Нині правову основу міжнародних залізничних перевезень становить КОТІФ і додатки до неї. У КОТІФ беруть участь майже 40 країн Європи, Азії та Північної Америки. Штаб-квартира Організації міжнародних залізничних перевезень розташована в Берні (Швейцарія).

Міжнародне-правове регулювання використання авіаційного транспорту з 12 жовтня 1929 р. відбувалось на підставі Варшавської конвенції з уніфікації окремих правил міжнародних повітряних перевезень. Варшавську конвенцію було доповнено Гаазьким протоколом 1955 р., а потім конвенцією укладеною у

Гвадалахарі в 1961 р. У 1971 р. Варшавську конвенцію суттєво змінив Гватемальський протокол, і Монреальський – у 1975 р. Для України є чинним Гаазький протокол. Адміністративні питання повітряного транспорту регламентуються Чиказькою конвенцією про міжнародну цивільну авіацію від 7 грудня 1944 р. Ця конвенція належить до компетенції Міжнародної організації цивільної авіації (ІКАО). Авіакомпанії, які об'єднані в Міжнародну асоціацію повітряного транспорту (ІАТА), керуються Умовами перевезення, складеними ІАТА. Ці умови друкуються на зворотних сторінках міжнародного авіаквитка.

Міжнародне-правове регулювання автомобільного транспорту забезпечено Женевською конвенцією Про договір міжнародного перевезення вантажів (КМР) від 19 травня 1956 р. Ця Конвенція є чинною і для України. Також, країни СНД 9 жовтня 1997 р. уклали Конвенцію про автомобільні перевезення пасажирів і багажу. До джерел міжнародного автотранспортного права крім названих відносять: Конвенцію про дорожній рух (1968 р.) і Протокол про дорожні знаки та сигнали (1949 р.); Митна конвенція про міжнародні перевезення вантажів (1959 р.); Європейська угода про міжнародне перевезення небезпечних вантажів (1975 р.) та інші. Міжнародний союз автомобільного транспорту (ІРУ) є недержавною організацією, він відіграє велику роль у створенні міжнародно-правової бази, що регламентує автомобільний транспорт. Міжнародне-правове регулювання використання морського транспорту здійснюється на підставі Брюссельських конвенцій (1924 р.) про уніфікацію принципів, що стосуються коносаментів та про уніфікацію принципів, що стосуються обмеження відповідальності власників морських суден. Перша з конвенцій ще відома як Гаазькі правила. Конвенцію було доповнено протоколами від 23.02.68 і 21.02.79, відомими як Правила Візбі. У доповненому варіанті розглядану конвенцію називають Гаазько-Візбськими правилами. Новий варіант другої Конвенції 1924 р. було прийнято в 1957 р. та доповнено Брюссельським протоколом від 23.02.79. У березні 1978 р. на конференції в Гамбурзі було прийнято Конвенцію ООН про морське перевезення вантажів, її

ще називають Гамбурзькі правила. Конвенція набрала чинності 11 листопада 1992 р. після ратифікації її 20 державами. Міжнародного економічного права стосуються також два важливих нормативних : Афінська конвенція про перевезення морем пасажирів і їх багажу від 13.12.74 ; Лондонська конвенція про обмеження відповідальності за претензіями на певні ділянки моря від 19.11.76.

Міжнародний транспорт внутрішніх водойм ще називають річковим. Міжнародними вважаються річки, що протікають територією двох або більше держав. Міжнародними річками є Дунай, Рейн, Амазонка, Нігер, Конго та інші. До міжнародних водойм крім річок відносять озера та канали (окремі озера в Африці, Великі озера в Північній Америці, Суецький канал, Панамський канал та інші. Правовий режим Дунаю зокрема визначений Белградською конвенцією про режим судноплавства цією річкою (1948 р.).

Міжнародне-правове регулювання поштових перевезень та транзиту здійснюється на підставі Конвенції щодо перевезення поштових вантажів від 1989 р., прийнятою у Вашингтоні. Перевезення вантажів територією двох чи більше держав є транзитом, що регулюється Барселонською конвенцією про свободу транзиту (1921 р.).

Варто зауважити, що на сучасному етапі розвитку системи міжнародних перевезень, і, особливо, перевезень в рамках Європейського Союзу ставить перед Українською державою питання про необхідність їх детального вивчення, а також створення системи правового забезпечення належного рівня міжнародних перевезень.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Филиппов В. М. С чего начинается дорога? / Филлипов В. М. – Иркутск : Восточно-Сибирское книжное изд-во, 1985. – 112 с.
2. Міжнародне приватне право: Навч. посібник / За ред. В.М. Гайворонського, В. П. Жушмана – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 368 с.
3. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23 червня 2005 р. № 2709-IV // Відом. Верхов. Ради Укр. – 2005. – № 32. – Ст.422.